

*Спеціалізованій вченій раді Д 11.051.03
у Донецькому національному
університеті імені Василя Стуса*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора економічних наук, доцента
Сумського державного університету
Артюхова Артема Євгеновича
на дисертаційну роботу Юрчишеної Людмили Вікторівни
«Фінансова стійкість університетів у трансформаційній моделі
економічного розвитку України», подану на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

Актуальність теми дослідження

В умовах трансформаційної моделі економічного розвитку України, що передбачає стратегічну переорієнтацію на інноваційний, цифровий, екологічно відповідальний та людиноцентричний розвиток, зростає роль університетів як центрів генерації знань і розвитку людського капіталу. Водночас університети стикаються з численними викликами: нестабільністю джерел фінансування, зниженням чисельності здобувачів вищої освіти, зростанням конкуренції за ресурси в умовах розширення їх автономії. Фінансова стійкість університетів стає ключовим чинником забезпечення їх здатності адаптуватися до змін, ефективно реалізовувати освітні, наукові та соціальні функції, а також виконувати роль драйвера національного розвитку. Її досягнення вимагає переосмислення підходів до фінансового управління, запровадження нових інструментів оцінки та прогнозування, забезпечення узгодженості між стратегічними цілями університету й економічними реаліями.

Відсутність науково-методичних підходів до оцінки та управління фінансовою стійкістю університетів, адаптованих до викликів трансформаційної економіки України, створює загрозу втрати їх

конкурентоспроможності як на національному, так і міжнародному рівнях. Це зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на створення науково-методичних, концептуальних та управлінських рішень для формування стійкої мережі закладів вищої освіти України з урахуванням євроінтеграційних процесів.

Наукова новизна отриманих результатів

Дисертаційна робота містить теоретичні та науково-методичні положення, що характеризуються науковою новизною щодо забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. Серед них найбільш значущими є такі:

- вперше розроблено концепцію забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України як інтегрованої спроможності розвитку людського капіталу через дослідження, інновації та формування кадрового потенціалу. Концепція включає обґрунтовані принципи, драйвери розвитку освіти, індикатори та методи оцінки фінансової стійкості, визначає завдання методологічного й прикладного рівнів, інструментом реалізації яких є економічна модель розвитку університету, орієнтована на ціннісний підхід, розширення фінансової автономії та розвитку партнерств у сфері освіти, науки й інновацій (с. 96);

- вперше розроблено науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів, апробація якого на панельній вибірці університетів підтвердила його дієвість як інструменту комплексного аналізу фінансової стійкості, що дає змогу виявляти управлінські дисбаланси, поєднувати стратегічні цілі з фінансовими можливостями та підвищувати гнучкість і прозорість фінансових рішень (с. 272);

- вдосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема уточнено зміст таких понять, як: бізнес-модель університету (с. 54), економічна модель університету (с. 33), фінансова гнучкість університету

(с. 250), стійкість закладів вищої освіти (с. 219), фінансова стійкість університету (с. 225);

- вдосконалено концептуальні підходи до визначення собівартості освітніх послуг у закладах вищої освіти шляхом обґрунтування трьох варіантів розрахунку: за типом витрат, за ідентифікованою собівартістю освітньої програми, структурою контингенту, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо цінової політики, позиціонування освітніх програм і визначення цільової аудиторії (с. 201);

- вдосконалено науково-методичний підхід щодо вибору економічної моделі розвитку університету на основі кластеризації, що стало передумовою для обґрунтування матриці економічних моделей розвитку університетів, що включає такі їх типи, як-от «Хамелеон», «Мудра сова», «Робоча бджола», «Черепашка» (с. 346–363);

- вдосконалено систему компонентів економічної моделі розвитку університету на основі ціннісного підходу як теоретичної конструкції взаємопов'язаних складових (ціннісна пропозиція, ключові ресурси, види діяльності, канали, партнери, стейкхолдери, фінансова модель), що визначає економічну поведінку університету через причинно-наслідкові зв'язки, забезпечує структурну цілісність моделі та її орієнтацію на досягнення поточної й стратегічної фінансової стійкості (с. 106);

- вдосконалено науково-методичний підхід до оцінки інтегрального показника фінансової стійкості університетів, що дало змогу обґрунтувати її типи (збалансована, нормальна, вразлива та кризова) та оцінити рівень фінансової стійкості 35 закладів вищої освіти України за статичним і динамічним підходами, що забезпечує прийняття обґрунтованих управлінських і фінансових рішень (с. 328–336);

- вдосконалено механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання університетів на їх фінансову стійкість шляхом інтеграції контракту з керівником, системи цільових показників, стратегічного планування та рейтингів у єдину управлінську модель (с. 391);

- набуло подальшого розвитку обґрунтування парадигми формування трансформаційної моделі економічного розвитку України, що розглядається як перехід економічної системи на якісно новий рівень під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Визначено її риси з урахуванням стратегічних векторів (Європейський зелений курс, інтеграція до ЄС і G7, національна безпека) і чотирьох динамічних компонентів (людський капітал, інновації, цифровізація, Green Deal), інтеграція яких трансформує економіку і суспільство. Обґрунтовано, що фінансова стійкість університетів є передумовою формування людського капіталу, інновацій, підтримки цифрового і зеленого розвитку (с. 87);

- набуло подальшого розвитку обґрунтування впливу сфери вищої освіти на економічний розвиток держави на основі оцінки людського капіталу, витрат на дослідження і розробки, інновацій (с. 117–137);

- набули подальшого розвитку класифікація фінансової стійкості університетів (с. 226) і класифікація чинників впливу на фінансову стійкість університетів (с. 232–239), обумовлених новою парадигмою вищої освіти та драйверами трансформаційних процесів, враховуючи ціннісний підхід економічної моделі для виявлення прямої та опосередкованої дії для забезпечення фінансової стійкості;

- набув подальшого розвитку науково-методичний підхід до оцінки стратегічної фінансової стійкості університетів (с. 313), адаптовано систему фінансового планування до моделі розвитку університетів, що орієнтована на стратегічні пріоритети їх розвитку і визначення центрів відповідальності (с. 382);

- набув подальшого розвитку методичний інструментарій оцінювання фінансової гнучкості університетів (с. 251), доведено ефективність його використання для виявлення, прогнозування та попередження потенційних порушень фінансової стійкості університетів, підвищення швидкості реагування на кризові ситуації, ефективну адаптацію до зовнішніх викликів в

умовах обмежених ресурсів в контексті збереження конкурентних позицій на ринку освітніх послуг;

- набуло подальшого розвитку обґрунтування графічної моделі фінансування університетів, що відображає взаємозв'язок між джерелами фінансування та їх обсягами і враховує фінансування університетів на макро і мікро рівнях (с. 181).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, рефераті та наукових працях дисертанта, є обґрунтованими та достовірними. Це підтверджується системним використанням коректного методологічного інструментарію, що включає як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Зокрема, у роботі застосовано методи аналізу і синтезу, наукової абстракції, логічного узагальнення, систематизації та групування, що забезпечило цілісність та послідовність наукових висновків. Використання діалектичного підходу дозволило дослідити предмет у його розвитку та взаємозв'язках.

Застосування системно-синергетичного підходу, структурно-функціонального аналізу, морфологічного аналізу, а також методу концептуалізації прагматизму сприяло глибокому теоретичному обґрунтуванню економічних моделей і понять, що досліджуються.

У процесі емпіричного аналізу використано статистичні методи, трендові оцінки, коефіцієнтний і структурний аналіз, метод граничних величин, інтегральний метод, метод нормування, кластеризацію методом k-Means, а також метод експертних оцінок. Методи візуалізації та графічні інструменти застосовано для підвищення наочності та інтерпретаційної чіткості отриманих результатів.

Комплексне використання зазначених методів дало змогу забезпечити глибину аналізу, логічну завершеність, доказовість і прикладну значущість отриманих результатів.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є нормативно-правові акти з питань вищої освіти України, офіційні дані Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), Державної служби статистики України, Державного вебпорталу бюджету для громадян. У дослідженні використано публічну фінансову інформацію та звіти керівників 35 закладів вищої освіти України, а також статистичні та аналітичні дані міжнародних організацій, зокрема Світового банку (World Bank), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), Агентства статистики вищої освіти Великої Британії (HESA). Також у докторській роботі враховано матеріали національних доповідей, стратегій і планів розвитку вищої освіти, монографії, публікації у виданнях, що індексуються у базах Scopus та Web of Science, статті у фахових та інших періодичних виданнях.

Докторантка під час дослідження застосувала оригінальний підхід до вирішення поставленої мети і завдань дослідження, що дозволило забезпечити розв'язання наукової проблеми щодо забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України. Це підтверджено результатом критичного аналізу дисертаційної роботи, реферату і наукових публікацій здобувачки. Відповідно, сумнівних чи неоднозначних тверджень у дослідженні не виявлено. Усі представлені наукові положення та висновки є обґрунтованими і логічно узгодженими.

За результатами аналізу дисертації і реферату фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертантка дотримувалася етичних норм, принципів академічної доброчесності та вимог законодавства про авторське право. У дисертації наявні посилання на відповідні джерела із

списку використаних джерел, а також зазначено особистий внесок у публікаціях, виконаних у співавторстві.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано в рамках двох тем державної реєстрації кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса:

- «Фінансово-кредитні інструменти гнучкого управління в умовах циклічного економічного розвитку» (0120U102710);
- «Інструменти забезпечення фінансової стійкості держави, територій та суб'єктів господарювання в умовах економічної нестабільності» (0124U001578).

У рамках наукового дослідження Юрчишеною Л. В. розроблено концептуальний підхід та методичний інструментарій оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів, методичний інструментарій оцінювання фінансової гнучкості університетів, сформуванні концептуальні засади та методичні інструменти забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Основні наукові положення дисертаційної роботи доведені до рівня науково-методичних розробок та практичних рекомендацій, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості університетів.

Позитивним є те, що результати наукового дослідження впроваджені на трьох рівнях: державному, регіональному та закладах вищої освіти, що підтверджено відповідними довідками. Зокрема:

1. Концепція забезпечення фінансової стійкості університету в трансформаційній моделі економічного розвитку України та науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університетів впроваджені Міністерством фінансів України (довідка № 17050-21/206 від

12.11.2024), Вінницькою обласною Радою (довідка № 1445/01.01-19/2024 від 03.10.2024).

2. Парадигма формування трансформаційної моделі економічного розвитку України, в якій фінансову стійкість університетів визначено як ключовий чинник. Фінансова стійкість університетів прямо та опосередковано впливає на зміцнення людського капіталу, здатність здійснювати інновації та дослідження, сприяти цифровізації та підтримувати цілі «Green Deal», створюючи умови для переходу економічної системи на новий рівень розвитку. Зазначене прийнято до впровадження Комітетом Верховної ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка № 04-32/13-2024/247262 від 07.11.2024).

3. Обґрунтовано вплив вищої освіти на економічний розвиток України через оцінку динаміки людського капіталу, ідентифіковано негативні чинники, що обмежують можливості трансформаційного розвитку України, що зумовлює необхідність збільшення інвестицій у вищу освіту, наукові дослідження та інноваційні проекти. Надані рекомендації враховано при розробці та коригуванні стратегічних планів регіонального розвитку Вінницької області та прийняті до впровадження Департаментом гуманітарної політики Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 01.01.2-6320 від 01.10.2024).

4. Методичний підхід до розрахунку та оцінки собівартості освітніх послуг з урахуванням обмежень щодо контингенту, спеціальності, рівня освіти, кадрового забезпечення освітньої діяльності, структури постійних і змінних витрат. Це дозволило визначити реальну вартість освітніх послуг Донецького національного університету імені Василя Стуса (акт № 01-23/12.0-24 від 23.03.2023).

5. Методичні підходи до інтегральної оцінки фінансової стійкості університету на основі бального підходу та методу вагових коефіцієнтів із застосуванням трикритеріального підходу, що враховує контингент (масштаб), грошові потоки, доходи і витрати закладу вищої освіти. Визначено

тип фінансової стійкості 35 ЗВО України, що враховано при визначенні стратегічних пріоритетів розвитку Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 3128-Н від 02.10.2024).

6. Науково-методичний підхід до оцінки поточної фінансової стійкості університету, методологічний інструментарій для кластеризації університетів, а також визначення оптимального набору ключових компонентів та індикаторів, що є визначальними для обґрунтування економічної моделі розвитку університету. Надані пропозиції прийняті до впровадження фінансово-економічними службами Сумського державного університету (довідка № 0875 від 30.09.2024) та використані під час підготовки аналітичних звітів щодо оцінки поточної фінансової стійкості та забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку.

7. Удосконалений понятійно-категоріальний апарат, класифікація чинників фінансової стійкості, методичний інструментарій оцінки фінансової гнучкості та адаптована система фінансового планування і бюджетування до сучасної моделі розвитку університету враховані фінансовими службами при реалізації стратегічних пріоритетів розвитку Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (довідка № 30 від 27.09.2024).

8. Методичний підхід до оцінки поточної та стратегічної фінансової стійкості університетів і результати практичної апробації методик на основі панельної вибірки з 35 університетів України прийняті до практичного впровадження під час прийнятті поточних і стратегічних фінансових рішень Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/2896 від 27.09.2024).

9. Концепцію забезпечення фінансової стійкості університету в трансформаційній моделі економічного розвитку України, що має практичне значення для забезпечення фінансової стійкості та прийняття фінансових рішень менеджментом Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-10/2292 від 02.10.2024).

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Наукові результати дисертаційного дослідження опубліковані автором у 52 наукових публікаціях загальним обсягом 48,81 д. а., із яких особисто автору належить 43,42 д. а. Серед них 3 монографії, одна з яких одноосібна, 6 публікацій у виданнях, що індексуються наукометричними базами даних Scopus, Web of Science Core Collection, у т. ч. 4 у періодичних виданнях, включених до категорії «А» (з яких одна стаття в журналі Q2), 26 статей у наукових фахових журналах категорії «Б» і 24 публікації у збірниках матеріалів конференцій всеукраїнського та міжнародного рівнів.

У наукових працях Юрчишена Людмила Вікторівна повністю опублікувала наукові положення, які заявлені як наукова новизна. Характер видань в повній мірі відповідає вимогам щодо повноти висвітлення одержаних результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством, як за кількістю, так і рівнем наукових журналів.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеності, оформлення, відповідності встановленим вимогам

Дисертаційна робота Юрчишеної Л. В. є цілісною та логічно узгодженою; поставлену мету і завдання виконано, що підтверджується сформульованими висновками. Зокрема, досягнута мета щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад, розробки практичного інструментарію та надання рекомендацій щодо забезпечення фінансової стійкості університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України.

Робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 538 сторінок, з яких основного тексту 413 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання дослідження, об'єкт і предмет, методи, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, а також надано інформацію щодо результатів апробації та публікації матеріалів. Результати дослідження подано у висновках до кожного розділу та узагальнено відповідно до поставлених завдань у загальних висновках дисертації.

Дисертація підготовлена українською мовою та оформлена відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України. Вона є завершеною науковою роботою. Рівень проведених досліджень відповідає сучасним вимогам до науково-дослідних робіт, що виконуються у закладах вищої освіти. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації Юрчишеної Л. В., належним чином відображені в опублікованих автором працях.

Реферат дисертації повною мірою відображає її зміст і структуру, у ньому представлені основні положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, і є ідентичними змісту дисертації.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Попри високий рівень виконання дисертаційної роботи Юрчишеної Л. В., її наукове, методичне і практичне значення, логічність викладення та цілісність матеріалу, необхідно зазначити певні дискусійні положення та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. В п. 2.3 автор пропонує концептуальні підходи до визначення собівартості освітніх послуг у закладах вищої освіти засновані на розподілі витрат (умовно-постійні і умовно-змінні), ідентифікованої собівартості освітньої програми, структури контингенту (с. 200–213). Проте не наводить саму структуру собівартості, також доцільно було б апробувати запропоновані підходи на прикладі декількох університетів, порівняти собівартість освітніх програм із фактично встановленою вартістю навчання в ЗВО та обсягом фінансування за даною ОП за рахунок коштів держави. Це підсилило б

практичну значущість запропонованих підходів і виявило їх економічну обґрунтованість, розбіжність з існуючою практикою ціноутворення та фінансування на одного здобувача вищої освіти за рахунок коштів держави.

2. В п. 2.3 запропоновано графічну модель фінансування університету (с. 181), що відповідає парадигмі дослідження, в основу якого закладено ціннісний підхід, що реалізується через партнерство з бізнесом, академічною спільнотою та іншими стейкхолдерами. У той же час дискусійним є визначення гібридних інструментів фінансування. Також доцільно було б оцінити наскільки українські університети використовують гібридні інструменти фінансування, яку частку фінансування вони забезпечують та які регуляторні обмеження є зі сторони держави, що стримують їх розвиток.

3. В п. 4.3 запропоновано науково-методичний підхід до оцінки інтегрального показника фінансової стійкості університетів, автор пропонує критерії оцінки (контингент, грошові потоки, доходи і витрати), визначає набір показників і для кожного з них граничні значення (с. 325–336). Разом з тим, дискусійним є включення до системи показників абсолютних показників, що потребують коригувань для конкретного року. Відповідно це ускладнює процес практичного використання даного підходу.

4. В п. 5.1 автор запропонував матрицю економічних моделей розвитку університетів із врахуванням таких критеріїв як стратегічна орієнтація та інноваційний потенціал, гнучкість та адаптивність до змін середовища. Відповідно визначив їх типи, обґрунтував їх особливості за критеріям контингент, доходи і видатки ЗВО (с. 363). Проте, на нашу думку, доцільно було б здійснити розподілити 35 досліджуваних ЗВО України за цими типами, визначити їх фінансові характеристики та потенційні траєкторії розвитку для забезпечення стійкості в контексті трансформаційних процесів та формування оптимальної мережі ЗВО України. Це дозволило б виявити типові моделі поведінки університетів в умовах змін.

5. У підпункті 5.3 представлено механізм впливу ключових показників ефективності та рейтингової системи оцінювання на фінансову стійкість

університету (с. 391), яка інтегрує місію, стратегію, бюджетне й приватне фінансування, систему КРІ на всіх рівнях управління, а також рейтингування науково-педагогічних працівників (НПП) і міжнародну видимість університету. Водночас, на нашу думку, доцільним є проведення емпіричної оцінки ефективності такої інтеграції: зокрема, шляхом порівняння динаміки фінансових показників, рейтингів ЗВО та результатів моніторингу діяльності до та після запровадження зазначених інструментів. Це дозволило б підтвердити практичну дієвість розробленої системи та обґрунтувати її вплив на фінансову стійкість університетів.

Загальний висновок

Аналіз змісту дисертації, реферату та опублікованих наукових праць дисертантки дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Юрчишеної Людмили Вікторівни «Фінансова стійкість університетів у трансформаційній моделі економічного розвитку України», подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, є структурно та логічно завершеним науковим дослідженням, яке містить нові, науково обґрунтовані результати за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Зміст дисертаційної роботи відповідає визначеній меті та поставленим завданням, які реалізовано через наукові результати й положення, що відображають авторський підхід до розв'язання актуального наукового завдання. Наукова новизна отриманих результатів визначена коректно, відповідає їхньому рівню (вперше, удосконалено, набули подальшого розвитку) та узгоджується з висновками, які є достатньо обґрунтованими. Практичні результати мають прикладний характер, що підтверджено довідками про впровадження результатів дисертаційної роботи на державному, регіональному рівнях та рівні закладів вищої освіти.

Дисертаційна робота Людмили Вікторівни Юрчишеної на тему «Фінансова стійкість університетів у трансформаційній моделі економічного

розвитку України» є цілісною, самостійною, завершеною працею, що виконана з урахуванням вимог до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук відповідно до п. п. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 502 від 19.05.2023 р. і № 507 від 03.05.2024 р.) та вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Підсумовуючи інформацію, наведену у відгуку, можна зробити висновок, що Юрчишена Людмила Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри маркетингу

Сумського державного університету

Артем АРТЮХОВ

